

Біблійний аналіз сучасного стоїцизму

Михайло Козаков

Анотація

З початку 2010-х рр спостерігається ренесанс зацікавленості до античної спадщини, яку намагаються рецепіювати до контексту сучасних проблем та викликів, з якими стикається людство. Пошук «філософії життя» є спробою знайти сенсоутворюючу основу для індивіда чи суспільства, а звернення до античних філософських систем є однією з них. Християнин, котрий стикається з послідовниками стоїчної філософії або сам зацікавлений в дослідженні даної теми, має володіти інформацією по предмету, а також вміти співставляти це вчення з істиною Божого слова. В статті даний короткий огляд феномену сучасного стоїцизму та його аналіз з біблійних позицій.

Світ навколо нас оповитий мережею ідей, світоглядів, думок та поглядів, котрі щомиті ведуть боротьбу за увагу людини. Люди мають власні уявлення про світ та себе (іншими словами, є носіями певних світоглядів чи ідей, можливо навіть не відрефлексованих) та розповсюджують, свідомо чи ні, свої пресупозиційні погляди в інформаційному просторі навколо себе. Такі простори можуть бути будь-де: родинна кухня, лекторій, соціальні мережі, розмови в маркеті чи міському транспорті. Ідеї конкурують між собою, модифікуються під впливом часу та підлаштовуються або підлаштовують оточуючий світ. Християнину, покликаному нести біблійне вчення про Христа (Мтф. 28:19-20), важливо вміти аналізувати та виокремлювати світогляди та вчення, що суперечать Слову Божому та залишають людей у духовній пітьмі. Він має розуміти, що християнська апологетика, яка міцно стоїть на фундаменті Божого Слова, не лише захищає один з світоглядів, що має конкурувати з іншими подібними, а ясно доносить істину волі Божої та Його об'явлення стосовно людства, його становища та вічної участі. Питання біблійної апологетики не стосується просто буття людини тут і зараз, а сягає її вічної участі і є проявом любові до грішника, котрий віддалений від Бога та перебуває у стані духовної смерті (Еф. 2:1-3).

Однією з таких практик, що потребують аналізу зі сторони біблійної апологетики, є сучасний стоїцизм, котрий набуває популярності серед інтелектуалів та студентства Європи та США останні кілька десятиліть. Нижче у роботі ми розглянемо погляди сучасних стоїків, їх головні риси та

практики, а також визначимо лідерів думок. Після цього ми здійснимо аналіз цього руху згідно Слова Божого. Актуальність даної роботи полягає у висвітленні теми рецепції стоїцизму як філософії, з якою вже стикалося християнство і яка набуває нової хвилі популярності в сучасності. В контексті викликів, які стоять перед людьми сьогодні (війни, екологічні катастрофи, економічні кризи, пандемії, в той самий час – консюмеризм, політичний популізм, зростання кількості психологічних розладів та депресивних станів), поворот від східних практик до античності є логічним кроком людини з західним типом мислення, яка не може перестати аналізувати та проводити рефлексію відносно того, що відбувається навколо неї. Серед сучасних стоїків є викладачі університетів, бізнесмени, політики, військові, студенти, засновники стартапів (ті, хто має постійно проводити рефлексії першого чи другого рангу), які знаходять у стоїцизмі допомогу для покращення якості їх життя. З кожним роком стоїцизм стає більш привабливим серед інтелектуального прошарку суспільства. Тому важливо мати уявлення, про що говорять представники цього руху, якими аргументами оперують та як християнство може відповісти на ці виклики з позиції біблійного вчення.

Характеристика сучасного стоїцизму

Оскільки сучасний стоїцизм у своїх засадничих поняттях спирається на греко-римську стоїчну філософію, варто розпочати з короткого опису саме античного стоїцизму як фундаменту сучасної його версії. Античний стоїцизм бере початок в Афінах, де колишній учень кініків, Мегарської школи та платоніків Зенон з Кітіону починає збирати учнів у місці поблизу ринку, що мав портик, вкритий фресками. Від назви цього місця, «стоя пойкиле» (στοὰ ποικίλη), пішла назва нової філософської школи¹. Хоча Зенон в першу чергу цікавила саме етика, а не фізика, проте, розуміючи неможливість виведення етичного вчення без певного підґрунтя, він та його учні розробили стоїчне вчення про весь світ як основу етики. Зазначимо, що сучасні стоїки в першу чергу акцентують увагу саме на етичних поглядах та стоїчних практиках, а не на уявленнях про Всесвіт античних філософів. Діоген Лаертський описує співвідношення філософії стоїків стосовно ієрархії фізика-логіка-етика за допомогою агрономічної метафори, в якій стоїцизм уподібнено до родючого поля, де земля та дерева то фізика,

¹ Нестеренко В. Стоїцизм // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — С. 609-610.

огорожа навколо поля – логіка, а врожай – етика². Розрізняють наступні етапи розвитку стоїчної філософської школи:

- Рання Стоя – IV-III ст. до Р.Х. Зенон у Афінах починає збирати нову філософську школу, а його учні – Клеанф та Хрісіпп поглиблюють етичне вчення Зенона.

- Середня Стоя – II ст. до Р.Х. З одного боку, відбувається певний занепад стоїцизму, але, тим не менше, саме в цей період (еллінізм) філософське вчення виходить за межі Греції і розповсюджується поступово на території Римської імперії.

- Пізня Стоя – I-II ст. по Р.Х. Стоїцизм отримує найбільшу популярність поряд з епікурейською школою в Римській імперії. Найбільш відомі філософи-стоїки – це Сенека молодший, Епіктет, імператор Марк Аврелій³. Саме стоїки цього періоду з'являються на сторінках книги Дій святих апостолів (Дії 17:18), а проконсул Галіон, що згадується у Дії 18:12-16, був старшим братом стоїка Луція Аннея Сенеки. Період Пізньої Стої асоціюється у багатьох з самим поняттям «стоїцизм» та «стоїчний» як певна поведінка або тип характеру.

Після занепаду Західної римської імперії, вже в добу Ренесансу та Реформації Юст Ліпсій намагається заснувати неостоїцизм як варіант еkleктичного поєднання християнського вчення з етикою та філософією стоїцизму, адаптованого до контексту часу⁴. Стоїчні тексти в більшості дійшли до нас, і ми можемо добре розуміти світоглядні та етичні засади цього вчення. В наш час стоїцизм знову привертає до себе увагу і як альтернатива традиційним релігіям, більшість з яких у західному культурному дискурсі вважаються неактуальними сучасним викликом, і як альтернатива спрощеним версіям орієнталістських вчень, розрахованих на суспільство споживання.

Сучасний стоїцизм бере свій початок з кінця XX ст. З більшості джерел по сучасному стоїцизму можливо вивести таке визначення цього руху: організація життя згідно принципів стоїчної етики для покращення його якості; уникнення внутрішніх страждань та досягнення спокою. В цілому

² Диоген Лаэртский – О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов /Перевод с древнегреческого М.Л.Гаспарова – М.: "Мысль", 1986 – URL: <https://psylib.org.ua/books/diogen/txt07.htm> 01.08.2022

³ Стоїцизм // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 2 : М – Я. — 635 с.

⁴ Justus Lipsius – Stanford Encyclopedia of Philosophy – URL: <https://plato.stanford.edu/entries/justus-lipsius/> 01.08.2022

складається враження, що для нових стоїків принципи Зенона чи Марка Аврелія замінили собою настанови Будди чи якогось іншого східного гуру. На це вказує постійне відсилання різних авторів в їх книгах чи статтях на сайтах, присвячених сучасному стоїцизму, до подібності цих філософських практик з буддистськими підходами. Перед тим як перейти до розгляду цих практик безпосередньо, зупинимось на хронології та персоналіях сучасного стоїцизму.

З 2012 року групою англійських вчених були започатковані періодичні зустрічі, які популяризували етичні ідеї стоїків у сучасному світі. Для просування стоїцизму була створена некомерційна організація Modern Stoicism Ltd., яка згодом вийшла на міжнародні простори. Зазначимо, що на сьогоднішній день існує багато різноманітних заходів, присвячених цьому руху – як в Європі, так і в США. Стоїцизм став альтернативою буддизму для IT-індустрії у Кремнієвій долині⁵. Існує багато інтернет-ресурсів, присвячених стоїчним практикам та їх світогляду. В Україні активно діє сайт psysk.com, на головній сторінці якого зазначено, що «центр вивчення сучасного стоїцизму PSYSK є частиною міжнародної спільноти The Stoic Fellowship»⁶. Сайт проєкту веде Сергій Коноплицький, соціолог та підприємець. Спільноти нових стоїків представлені в телеграм-каналах та усіх соцмережах. Якщо говорити про популяризаторів цього руху, то варто назвати наступні імена: Уільям Ірвін, Массімо Пільюччі, Алєн де Боттон, Райян Голідей, Девід Фідлер, Олівер Беркман, Жюль Еванс. Сучасний стоїцизм покинув лекторії та кабінети університетів, знайшовши собі місце в офісах корпорацій, майданчиках стартапів та бізнес-тренінгах з особистого успіху. Збірки з творами Епіктета та Марка Аврелія в книжкових магазинах перейшли з полицок античної чи класичної літератури до рядів з мотиваційною популярною психологією, що зазвичай стоїть ближче до каси. Складається враження, ніби автори мотиваційної літератури, проконсультувавшись у філософів минулого, віднайшли нову «золоту жилу». Як бачимо, цей рух стає все більш помітним у сучасному світі.

Які головні принципи чи ідеї можна виокремити з джерел, присвячених цьому руху? Стосовно практичного методу все доволі просто. Його можна поділити на кілька етапів: 1) читання творів стоїків або їх інтерпретаторів; 2) рефлексія над прочитаним, що полягає у аналізі свого життя, внутрішнього

⁵ John Metcalfe – The 2,300-year-old philosophy stoicism has enjoyed a revival of late, including in Silicon Valley. URL: https://www.washingtonpost.com/lifestyle/magazine/the-2300-year-old-philosophy-stoicism-has-enjoyed-a-revival-of-late-including-in-silicon-valley/2020/01/02/d2f6e648-1b64-11ea-87f7-f2e91143c60d_story.html 02.08.2022

⁶ <https://psysk.com>

світу та того, яким чином та в яких сферах його можливо покращити; 3) практичне застосування з послідувачим аналізом. Цей цикл повторюється постійно. Ціль такого методу є досягнення *ἀπάθεια* – стану душевного спокою, безпристрасності незалежно від життєвих обставин. Звісно, як стоїки минулого, так і сучасні не говорять про повну відсутність емоцій – питання полягає у площині надмірного хвилювання та хворобливої прив'язки до світу речей, котрі є плінні та конечні. Складається враження, що як буддизм свого часу для суспільства консюмеризму став заміником християнства, так і стоїцизм стає заміником східної філософії для сучасного західного світу.

Розглянемо найбільш популярні стоїчні практики на прикладі добірки з книги Уільяма Ірвіна «Радість життя. Філософія стоїцизму для XXI століття»⁷:

- **«Негативна візуалізація».** Практика полягає у періодичній рефлексії стосовно певних подій, котрі викликають страх, бо можуть привести до втрати когось/чогось. Така рефлексія може заспокоїти у час, коли така подія може статися насправді. Стоїки вчили, що життя нетривке та плінне, тому міцний емоційний зв'язок з чимось, що ми вважаємо об'єктом щастя, при його втраті може призвести до трагедії. Пом'якшенню такого травматичного досвіду і служить ця практика. В менш крайній формі негативна візуалізація є альтернативою такому явищу, як гедоністична адаптація – коли людина не відчуває себе краще та щасливіше в середовищі, яке якісно краще відрізняється від того, в якому вона була раніше (кращий будинок, автівка, краще харчування та ін.). Гедоністична адаптація працює на збільшення потреб та витрат людського ресурсу для досягнення нового рівня споживання – нова модель телефону чи автівки, котра не дає більший рівень щастя за той, що був до цього. Негативна візуалізація допомагає зрозуміти, чи може людина обійтися без гонитви за надмірним споживанням (так), відповісти на питання, чи зробить споживання індивіда більш щасливим (ні), та вчить цінувати те, що вже присутнє в житті. Негативна візуалізація вчить, на думку сучасних стоїків, відчувати задоволення від життя в моменті «тут і зараз»⁸.

- **«Дихотомія контролю».** Стоїк Епіктет говорив про поділ існуючих речей на ті, які знаходяться під контролем людини, і ті, які від неї не залежать. Мудрець-стоїк обирає не перейматися через речі, які не є у його

⁷ Насправді більшість практик з книг по сучасному стоїцизму будуть схожі. Щоб не переповідати подібне, було вирішено взяти цю добірку з книги Уільяма Ірвіна.

⁸ Ірвін У. – Радість життя. Філософія стоїцизму для XXI века URL:

http://loveread.ec/read_book.php?id=91286&p=16 02.08.2022

владі. Уільям Ірвін розширює дихотомію до трихотомії та виводить наступні категорії: 1. Речі, які ми можемо тримати під власним контролем (цілі, які ставимо собі); 2. Речі, які ми не можемо контролювати взагалі; 3. Речі, які частково належать як до сфери нашого контролю, так і до сфери неможливості їх контролювати (автор наводить приклад із тенісним матчем, перемога в якому не залежить тільки від бажання гравця одержати перемогу). Рефлексії над тим, що є в нашій владі, а що ні, допомагає зосередитись на першій категорії. Третя категорія часткового контролю допомагає докладати зусилля для отримання результату, але не перейматися стосовно кінцевого результату як такого, що не залежить від стоїка в повній мірі. Важливим стає сам процес докладання зусиль⁹. Массімо Пільюччі, інший прихильник стоїцизму в сучасному світі, у книзі «A Field Guide to a Happy Life: 53 Brief Lessons for Living» не погоджується з думкою Ірвіна про трихотомію та залишає дві категорії Епіктета¹⁰.

- **Фаталізм стосовно минулого та теперішнього.** Якщо якась подія стається, то потрібно полишити картати себе за минуле. Стосовно фаталізму теперішнього часу мається на увазі приймати та бути задоволеним тими обставинами життя, які є зараз, не турбуючись чи постійно переймаючись про те, як і чого досягти ще більше. Такий погляд допомагає, на думку автора, заспокоїтись та перестати займатися лише постійним накопиченням та порівнюванням себе з оточуючими¹¹.

- **«Самозречення».** Наступний крок після негативної візуалізації – практика тимчасового погіршення життя. Сенека пропонував інколи жити так, ніби те погане, про що людина думає, вже сталося – таке «тренування» допоможе їй в часи неволі, які можуть раптово прийти. Періодичні голодування, відмова від улюблених речей чи повсякденних зручностей на певний час допомагає цінувати те, що вже маєш, а з іншого боку вчить бути незалежним від них¹².

- **Meditatio.** Рефлексія над собою зі сторони. Сучасні стоїки закликають людину до рефлексії та аналізу власного життя, досвіду, цілей та засобів її досягнення. Для цього пропонується спробувати поглянути на себе ніби зі сторони, як на чужу людину – чи переймалися б інші через вашу поведінку чи слова, чи були б настільки критичні до вас, як ви до

⁹ Там само. – URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=91286&p=21 04.08.2022

¹⁰ Pigliucci Massimo – A Field Guide to a Happy Life: 53 Brief Lessons for Living. Basic Books. 2020. – p. 12

¹¹ Там само. – URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=91286&p=24 04.08.2022

¹² Там само. – URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=91286&p=25 04.08.2022

себе, чи звертали б стільки уваги на якісь «недоліки», які ви такими вважаєте?»¹³

Перераховані вище практики, як вже зазначалося, є доволі розповсюдженими серед представників руху сучасного стоїцизму і в тій чи іншій варіації зустрічаються майже в усіх матеріалах по цій тематиці. Досягнення внутрішнього спокою серед плінного життя чи скоріше *процес досягнення* такого стану є сенсом сучасного стоїцизму. Виникає цікаве протиріччя. Адже в цілому ми не можемо сказати, що сучасні стоїки зосереджені тільки на собі: навпаки, в їхніх матеріалах мова йде про суспільну користь від стоїчних практик, оскільки, на думку представників руху, стоїки в першу чергу зосереджені на тому, щоб бути кращою, активною частиною громади¹⁴.

Массімо Пільюччі, книги якого мають популярність в Україні, пропонує проект «Стоїцизм 2.0», в першу чергу як переосмислення вчення Епіктета, зібраного в його творі «Енхірідіон». Він пропонує не цуратися зовнішніх речей, повністю зосередившись лише на внутрішньому самовдосконаленні, і провести градацію благ (А, Б, В), що допомогло б зрозуміти, яким чином ставитись до тієї чи іншої події чи речі. Наступною зміною є відмова від культивування байдужого ставлення до смерті. Керуючись дихотомією контролю як засобом прийняття реальності, стоїк, на думку Пільюччі, має прийняти смерть близької людини як втрату, але не байдуже, а благородно, з позиції гуманізму. Заклик Зенона жити згідно з природою для сучасного стоїка означає турбуватися про себе в контексті соціальної відповідальності та знань про світобудову. Пільюччі тут не пропонує нічого нового. Його позицію можна було б охарактеризувати як гуманізований тип егоїзму, побудований на еволюційній картині світу. Звісно, як і багато інших філософів, автор «Стоїцизму 2.0» пропонує відкинути або осучаснити метафізику стоїків, яку вважає застарілою в світлі сучасної науки. Така позиція цілком зрозуміла, але наступний крок в побудові нового стоїцизму – повна відмова від будь-якої метафізики на користь природничих наук як єдиного шляху пізнання світу або спроба поєднати власну метафізику індивіда з етикою стоїків. Відкидаючи культурно-історичні особливості, проект нового стоїцизму має бути побудований на основі рівності та протидії будь-якій дискримінації¹⁵.

¹³ Там само. – URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=91286&p=27 04.08.2022

¹⁴ Там само. – URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=91286&p=29 04.08.2022

¹⁵ Pigliucci Massimo – A Field Guide to a Happy Life: 53 Brief Lessons for Living. Basic Books. 2020. – p. 26-32

Здійснивши короткий огляд сучасного стоїцизму, варто перейти до аналізу цього руху з точки зору Святого Письма.

Сучасний стоїцизм з точки зору Біблії

В більшості своїй стоїки античності були матеріалістами, в кращому випадку агностиками, та не дуже вірили у життя вічне, богів чи тим більш воскресіння з мертвих (згадаймо епізод в атенському ареопазі, де апостол Павло проповідував перед стоїками та епікурейцями). Сучасні стоїки також говорять про агностичність свого руху, не заперечуючи можливість представникам різних релігій використовувати стоїчні принципи для життя¹⁶. Схожа ситуація існує у буддизмі: втім, буддист може бути християнином, а християнин буддистом – ні. Тут ми бачимо знову ту саму суперечність світоглядів, яка за тисячі років після проповіді в ареопазі нікуди не зникла. Біблія констатує існування Бога, починаючи з Буття 1:1 та завершуючи Книгою Об'явлень 22:21, та показує, що весь комплекс творіння – у фізичних, біологічних чи антропних факторах – лежить у площині провидіння Божого (Бут. 1,2; Йов. 38-41; Пс. 32, 46; Євр. 1:2; Об.1:5 та ін.). Все існуюче є фактично створеним Богом. До Божого творіння належить і етика. Можна погодитися з думкою стоїків, що від уявлень про світ (світогляду) формується етична система (див. метафору з врожаєм, описану вище), але тоді постає наступне питання: чи є сенс в існуванні стоїчної етики без світоглядної системи? Чи є сенс в існуванні моралі заради самої моралі? Чому суспільство в цілому стільки часу приділяє визначенню етичності, моральності певних дій чи слів, як не тому, що не може існувати без етичних координат? І мова не про певний суспільний договір (бо це штучний конструкт, який придумали в модерний час, щоб вивести Творця за межі автономії розуму), а про те, що в цілому творіння обмежене задумом Божим та не може вийти за його межі (Еккл. 3:10-11; Рим. 1:19-20). Етика як творіння Боже також залежить від Бога і без Бога не може належно працювати. Чому? Бо всяке творіння потрапило під прокляття гріха, перебуває у спотвореному стані (Бут. 3:17; Рим. 1:18-32; Еф. 2:1) та потребує чогось більшого, ніж просто добрих порад для повсякденного життя чи прояву стійкості серед життєвих негараздів чи спокус. Постає питання: яка різниця між стоїком та розпусником, якщо немає Бога, життя після смерті чи воскресіння з мертвих (1 Кор. 15:32)? Без Бога як пресупозиції усього буття саме буття є абсурдом, тому стоїчна

¹⁶ Коноплицький С. – Чи є життя після смерті на думку стоїків. – URL: <https://psysk.com/chy-ye-zhyttya-pislya-smerti-na-dumku-stovikiv/> 04.08.2022

етика виглядає спробою накласти пластир на пробоїну корабля, через яку потік води заповнює трюми. Так, можливо такий пластир заспокоїть, можливо навіть стане легше від того, що людина може щось контролювати, але вода все одно буде наповнювати відсіки корабля і він буде продовжувати тонути. Стоїчні практики певною мірою можуть допомогти людині прийняти її участь, примирити з фактором смерті, змін у житті. Можливо, це допоможе не зійти з розуму і не стати небезпечним для оточуючих, проявити стійкість, яка викликатиме в оточуючих бажання рівнятися на вас чи заспокоїть. Але яка різниця в тому, як прожити життя, якщо Бога немає? Навіть більше – в пам'яті людей, схильних згадувати більш лихе, ніж добре, злочинці та негідники живуть довше за добрих людей. Це варто мати на увазі.

Етика не може існувати самостійно за межами творіння, бо її створив Бог. Бог є її автором і відкидання Його зробить етику лише спотвореним гріхом, інструментом комунікації та самозаспокоєння. Стоїчна етика насправді не зробить людину більш доброю – схоже на те, що Марк Аврелій був мізантропом, який вмів це приховувати за стоїчними практиками¹⁷. За стоїчними принципами можна маскувати власну байдужість, егоцентричність чи навіть психопатію. Імператор Нерон, чиїм радником був Сенека, попри популярність стоїцизму у Римі був прикладом порушення усіх стоїчних порад. Вони можуть маскувати те, що потребує не корекції, а оживлення (Єр. 17:9-10; Мт. 15:19; Еф. 2:1-6). Мертве духовно чи фізично не може себе оживити чи воскресити. Грішник не зможе змінити своєї природи (Єр. 13:23). Потрібен хтось за межами гріховного творіння, хто може реально змінити, оживити мертве. Вже цитований текст з Еф. 2:1-6 вказує, що таке під силу лише Богу, що оживив віруючих з Христом, через Христа, по благодаті власної волі, а не через етичну спроможність до змін гріховного серця. Таким чином, християнин як «нове творіння», Боже творіння, стає спроможним чинити добрі діла (Еф. 2:10), які якісно відрізнятимуться від минулих, що творилися, навіть в кращі моменти, в гріховній сліпоті та духовній смерті. Змінюються мотиви – добрі діла є проявом любові до Бога та ближнього (Мт. 22:36-40), а спокій приходить не з власного «Я», а від Того, хто єдиний має силу та владу заспокоїти, звільнити від тягарів (Мт. 11:28-29).

Примирення з фактом конечності земного життя є доброю філософською практикою. Проте існує відмінність між тим, що каже Біблія і тим, чому вчили стоїки. В Євр. 9:27 говориться про суд після смерті. Суд

¹⁷ Марк Аврелій – Наодинці з собою II.1, V.10, XI.15. URL: <https://coollib.net/b/484081-mark-avreliy-naodintsi-z-soboyu/read> 04.08.2022

Божий визначатиме вічну участь людини і кожна людина не оминє його, але буде відповідати перед Богом, чи корилася Його Слову, яке є Його волевиявленням. Віруючий має вічне життя через Христа (Ів. 5:24). Невіруючі ж несвідомо бояться цього суду, маскуючи під різними аргументами цей страх: рефлексії, страх втрати, болю, страждань та ін. Примирення з усвідомленням цього страху може мати певний терапевтичний ефект, чого й прагнули стоїки, але він не змінює посмертних подій, про які говорить Слово Боже: суд відбудеться. Стоїки маскують страх перед Божим судом за байдужістю до смерті чи еволюційними теоріями, які, можливо, й можуть допомогти, але не змінять самого фактору суду. Християнин має іншу причину не боятися смерті: для нього Христос є життям, а смерть – надбанням (Флп. 1:21), бо стає моментом переходу (остаточного визволення) від спокусу та страждань, які ще тимчасово є у цьому світі, та поверненням до оселі Небесного Отця (Ів. 14:1-4).

Стоїчні практики можуть бути непоганими психологічними «милиціями» для людини, яка живе в постійному неврозі, але таке «заспокійливе» не вилікує головного – духовної смерті грішника, бо смерть потребує більш радикальних дій. Чи можуть тут допомогти стоїки? Звісно, ні.

Як спілкуватися з сучасними стоїками на тему християнського свідоцтва? Річард Пратт у книзі «Полонимо всяку думку» пропонує метод, сконцентрований на Святому Письмі та придатний для спілкування з будь-яким нехристиянським чи небіблійним світоглядом. Спираючись на Прип. 26:4-5, Пратт пропонує наступну апологетичну структуру:

1. Надати відповідь згідно з біблійною істиною (християнин свідкує про свою довіру Богу та Його слову, що показує його переконання, прояснює, чому він не знаходиться під впливом оманливих поглядів, влади гріха чи страху суду). Відповідь з позиції біблійної істини складається з двох частин. По-перше, це свідоцтво про довіру Богу та Його слову. По-друге, це надання аргументів стосовно об'єктивності ваших переконань, які базуються на (а) доказах зі Святого Письма; (б) доказах з навколишнього світу, що підтверджують біблійну істину; (в) доказах із власного досвіду, що підтверджують, знову ж, біблійну істину.

2. Спростувати погляди співрозмовника, тобто показати його абсолютну невпевненість, якщо він вказує на впевненість у власній позиції,

або ж навпаки – показати його впевненість, коли він вказує на власну невпевненість¹⁸.

Більшість сучасних стоїків є агностиками та матеріалістами (як зазначалося вище), які вважають, що людина не може точно знати про існування Бога чи посмертне життя. Але вони не можуть бути невпевнені чи впевнені у своїй позиції, бо не мають повної інформації, які б доводили, що Бога немає, так само як вони не можуть і заперечити життя після смерті. Щоб сказати, що Бога немає чи що неможливо про його існування говорити впевнено, потрібно вивчити всі факти, врахувати все знання, набуте людством за всю історію (минулу, сучасну та майбутню), а таке в цілому неможливо. Тому позиція переконаності/невпевненості стоїків свідкує лише про їх бажання автономії від Бога, що є наслідком гріхопадіння (Бут.3), а не про певну інтелектуальну оригінальність. Представники руху сучасних стоїків можуть скільки завгодно використовувати етичні практики античних філософів, проте це не дасть їх діям ніякого сенсу, якщо вони продовжать перебувати в автономії від Бога. В свою чергу, стоїчні практики не потрібні християнину, що має свободу від гріха та можливість пізнавати істину в Бозі через Писання. Така свобода дає не просто егоцентричну ἀπάθεια, а справжній мир і радість в Святім Дусі (Рим. 14:17), відчуті який може тільки християнин.

Михайло Козаков

студент ЄРСУ, культуролог (ОНУ ім. І.І. Мечнікова)

Бібліографія

John Metcalfe – The 2,300-year-old philosophy stoicism has enjoyed a revival of late, including in Silicon Valley. URL:

https://www.washingtonpost.com/lifestyle/magazine/the-2300-year-old-philosophy-stoicism-has-enjoyed-a-revival-of-late-including-in-silicon-valley/2020/01/02/d2f6e648-1b64-11ea-87f7-f2e91143c60d_story.html

Justus Lipsius – Stanford Encyclopedia of Philosophy – URL:

<https://plato.stanford.edu/entries/justus-lipsius/>

Pigliucci Massimo – A Field Guide to a Happy Life: 53 Brief Lessons for Living. Basic Books. 2020. – p. 48 (електронна книга)

¹⁸ Пратт Р. – Пленяем всякое помышление. URL: <https://www.reformed.org.ua/2/656/11/Pratt> 08.08.2022

Диоген Лаэртский – О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов /Перевод с древнегреческого М.Л.Гаспарова – М.: "Мысль", 1986 – URL: <https://psylib.org.ua/books/diogen/txt07.htm>

Ирвин У. – Радость жизни. Философия стоицизма для XXI века URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=91286&p=16

Коноплицький С. – Чи є життя після смерті на думку стоїків. – URL: <https://psysk.com/chy-ye-zhyttya-pislya-smerti-na-dumku-stoyikov/>

Марк Аврелій – Наодинці з собою II.1, V.10, XI.15. URL: <https://coollib.net/b/484081-mark-avreliy-naodintsi-z-soboyu/read>

Нестеренко В. Стоїцизм // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — 742 с.

Пратт Р. – Пленяем всякое помышление. URL: <https://www.reformed.org.ua/2/656/11/Pratt>

Стоїцизм // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 2 : М — Я. — 635 с.